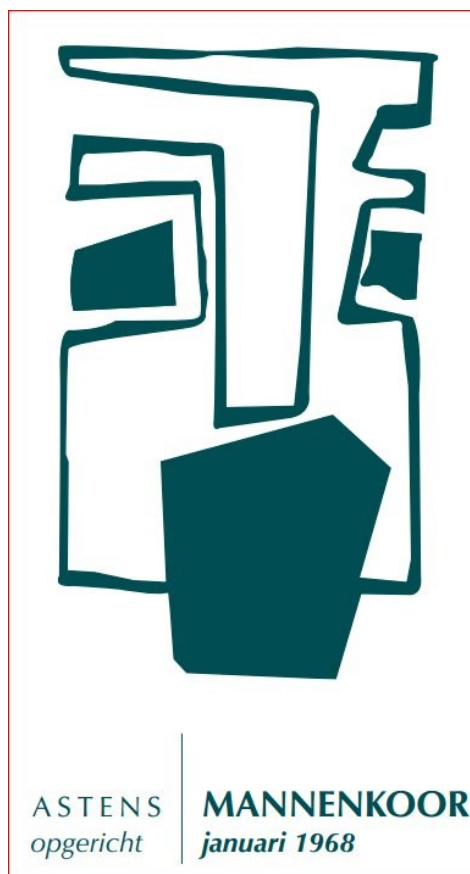

Eenvoudige muziektheorie voor koorzangers

Samengesteld in opdracht van het Astens Mannenkoor.

Inhoud

Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Melodie	3
De partituur	4
Notenbalk en noten	5
Noten en rusten	8
Vlag en streep	8
Triool	8
Verlengen	9
Fermate	9
Maten	10
Opmaat	10
Kruisen en mollen	11
Tempo - Langzaam en snel	12
Dynamiek	13
Articulatie	15
Herhalingen	16
Intervallen	18

Inleiding

Muziek kun je omschrijven als een combinatie van klanken van een instrument in een kunstzinnige schikking.

Het instrument kan vele vormen hebben. We beperken ons hier tot een instrument dat iedereen ter beschikking heeft: de stem.

Met je stem kun je klanken voortbrengen, ook in een kunstzinnige schikking. Net zoals met een fluit, een trombone of een saxofoon kun je je vaardigheid om het instrument te gebruiken vergroten. Je kunt de kwaliteit van je uitvoering verbeteren door stemtraining, ademtechniek, articulatie, mondstand enzovoort.

Dit deel van de muziek behandelen we niet in deze cursus. Dat vraagt om een praktijksholing.

Deze cursus richt zich op de theorie van de muziek en dan nog slechts op enkele basisbegrippen.

Aan het eind van deze cursus ben je in staat om niet te moeilijke muziekstukken te lezen

Melodie

Wanneer een klank een bepaalde, duidelijk te horen hoogte heeft, heet dat een toon. Een toon kun je nazingen.

Is de hoogte niet precies vast te stellen dan spreken we van geruis (bijv: bij een slag op een trom). Geruis kun je niet nazingen.

Onder **melodie** wordt in de muziek een karakteristieke opeenvolging van tonen verstaan, dat wil zeggen van toonhoogten en toonduren, die in combinatie met het ritme een bepaalde muzikale gestalte vormt. Een melodie is een soort muzikale gedachte, met een specifiek karakter en met een duidelijk begin en eind.

Als je een mooie melodie hoort, wil je die wellicht nog eens horen. Misschien wil je hem zelfs kunnen nazingen. Nu is geluid een vluchtig medium. Eenmaal voortgebracht, vervliegt de melodie op hetzelfde moment.

Het kan ook zijn dat je een mooie melodie hebt bedacht, die je graag met anderen zou willen delen. Dan kun je hem voorzingen, net zo lang tot de ander hem kan nazingen. Dat kost veel tijd en is lastig.

Gelukkig kun je een melodie vastleggen. Met behulp van technische hulpmiddelen, zoals een microfoon en een versterker, leg je een melodie vast op een geluidsdrager. Nu kun je hem zo vaak afspelen als je wilt en kun je hem aan anderen laten horen, zonder dat je er zelf bij moet zijn.

Deze oplossing kan goed werken als je lid bent van een groep die samen een melodie ten gehore wil brengen. Maar als die melodie al enkele eeuwen geleden is bedacht, werkt dat niet meer.

Er zijn oplossingen bedacht om een melodie vast te leggen op zo'n manier dat anderen hem kunnen naspelen. Gewoon een kwestie van coderen.

Gitaristen en bespelers van ander snaarinstrumenten gebruiken hiervoor Akkoorddiagrammen of een tablatuur. Ook slagwerkers hebben een eigen notatie. Om het voor toetsenisten gemakkelijker te maken bedacht een Nederlander ooit het Klavarscribo.

De meest bekende ‘code’ is het *notenschrift*. Dat bekijken we in deze cursus. Dit schrift stelt ons in staat om melodieën vast te leggen en melodieën die door anderen zijn bedacht na te spelen of te zingen.

De partituur

Een partituur bevat een hele reeks aanduidingen en aanwijzingen over de inhoud van een muziekstuk en over de manier waarop het stuk moet worden uitgevoerd.

In de volgende hoofdstukken bespreken we een aantal elementen van een partituur.

The diagram illustrates the components of a musical score, labeled as 'Opzij' (To the side). The elements are as follows:

- Identificatiegegevens**: Information identifying the piece, located at the top center.
- Tempo**: Indicated by a quarter note and the number 152, located at the top left.
- Notenbalk**: The musical staff, located at the top right.
- Sleutel**: The key signature, located on the left side of the first staff.
- Voortekens**: The clef, located on the left side of the first staff.
- Maatsoort**: The time signature, located on the left side of the first staff.
- Maatstrepen**: The bar lines, located on the right side of the first staff.
- Herhalingstekens**: Repeat signs, located on the right side of the first staff.
- Noten**: The notes, located on the right side of the first staff.
- Tekst**: The lyrics, located on the right side of the first staff.
- Rust**: The rest, located on the left side of the first staff.
- Uitvoeringsaanwijzing**: Performance instructions, located on the left side of the first staff.

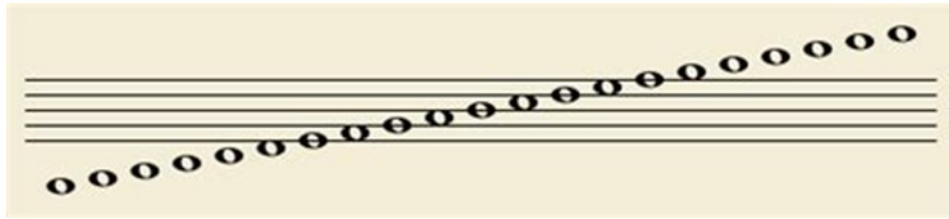
The diagram also shows a musical score for a song, with lyrics in Dutch. The score is divided into three systems, each with a measure number (5, 8, 11) in a box on the left. The lyrics are: 'Op - zij, maak plaats, on - ge - lo - fe - lij - ke', 'zj, op - zij, op - zij, maak plaats, maak plaats, wij heb - ben on - ge - lo - fe - lij - ke', 'Op - zij, maak plaats, on - ge - lo - fe - lij - ke', 'haast, Op - zij, op - zij, op - zij, want wij zijn haast te laat, wij', 'haast, Op - zij, op - zij, op - zij, want wij zijn haast te laat, wij', 'ma - ar een paar mi - nu - ten tijd, We moe - ten ren - nen, sprin - gen, vie - gen, heb - ben ma - ar een paar mi - nu - ten tijd, We moe - ten ren - nen, sprin - gen, vie - gen, ma - ar een paar mi - nu - ten tijd, We moe - ten ren - nen, sprin - gen, vie - gen,'. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'mp'.

© Harlekijn Music / Universal Music Publishing B.V. -1-

De notenbalk

De notenbalk zou je de ruggengraat van een partituur kunnen noemen.

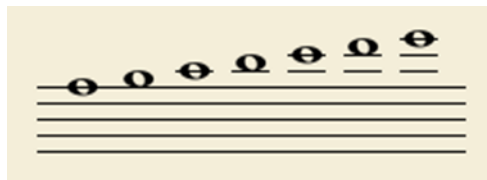
Hij bestaat uit vijf horizontale lijnen die plaats bieden aan de noten van een melodie.

De noten bevinden zich op en tussen de lijnen. Zo biedt een notenbalk plaats aan negen noten. Noten die lager klinken, staan lager op de balk, hogere noten staan hoger.

Negen noten is niet genoeg om een ingewikkelde melodie te kunnen weergeven. Daarom maken we gebruik van hulplijnen, zowel aan de onderkant als aan de bovenkant van de balk.

Onderstaande afbeelding toont de noten op en tussen hulplijnen boven de balk.

Op dezelfde manier kun je ook aan de onderkant van de notenbalk noten op en tussen hulplijnen toevoegen.

Om de noten van elkaar te onderscheiden, geven we ze een naam. Hiervoor gebruiken we zeven letters van het alfabet: A, B, C, D, E, F en G.

Als je deze notenbalken ziet, heb je nog geen idee hoe je de noten zou moeten zingen. Het is nog een onbegrijpelijke code. Welke noot is de A, welke de C?

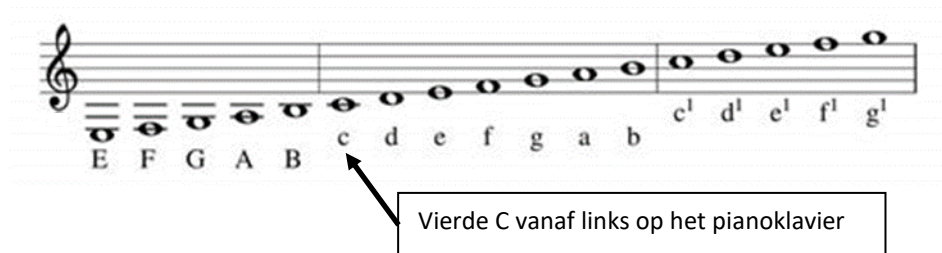
Om de code te kunnen ontcijferen heb je een sleutel nodig. Deze staat voor aan de balk en heet G-sleutel. De plaats van de toon G ligt op de lijn die in de krul van de sleutel valt, de tweede lijn van onder.

Nu we weten waar de toon G ligt, kunnen we ook de andere tonen op hun plaats zetten.

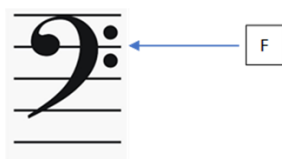
Voordat je deze noten kunt zingen, moet je nog wat meer weten. In het rijtje staan meerdere noten met dezelfde naam, maar ze staan op verschillende hoogtes. Zoals we eerder opmerkten betekent een hogere plaats in de balk een hogere toon.

Om te weten hoe hoog een toon moet klinken, kijken we naar één specifieke noot: De C op het eerste hulplijntje onder de balk. De *centrale C*. Dat is op de piano de vierde C vanaf de linkerkant van het pianoklavier. Als je dit weet, kun je de hoogte van alle andere noten bepalen, zowel hoger als lager op de balk

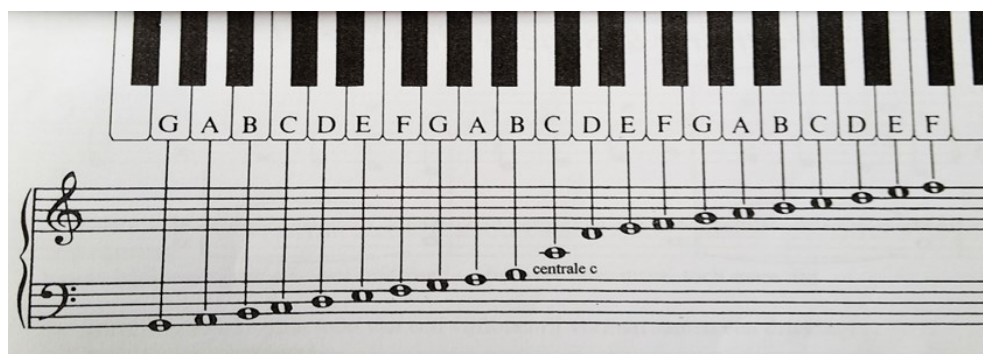
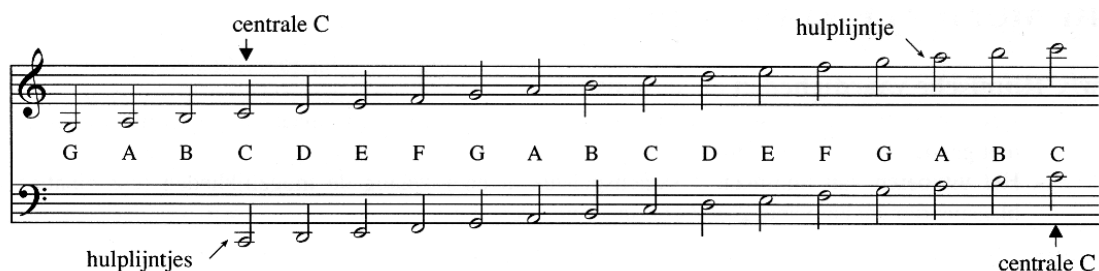
Als we naar bovenstaande figuur kijken zien we heel veel noten voor die vijf lijnen. Luister je naar de basstemmen in een koor, dan gaan die in de laagte nog lager dan in de laagste E in de afbeelding. Dat zouden wel heel erg veel hulplijntjes worden met het bijbehorende rekenwerk als je aan het zingen bent.

Het notenschrift heeft hiervoor een oplossing: een tweede balk onder de eerste, waarin de lagere tonen zitten. Die balk krijgt een eigen sleutel. Dat wordt de F-sleutel.

De noot F staat bij deze sleutel op de lijn tussen de twee puntjes.

Als we nu de twee balken combineren, ontstaat het volgende beeld. Merk hierbij op dat de C op het eerste hulplijntje onder de bovenste balk dezelfde noot is als de C op het eerste hulplijntje boven de onderste balk. De centrale C op het pianoklavier.

De notenbalken in onderlinge relatie en in relatie tot het pianoklavier.

Ezelsbruggetjes.

Het is nog best ingewikkeld om de notennamen snel te weten. Tijdens het zingen kun je niet steeds gaan tellen om te bepalen hoever een noot van de sleutelnoot staat.

Hiervoor zijn verschillende ezelsbruggetjes bedacht.

Voor de noten achter de G-sleutel is een ezelsbrug:

Engelsen **G**olfen **B**eter **D**an **F**ransen,

waarbij de beginletters staan voor de noten op de lijnen van onder naar boven: E, G, B, D, F.

(Of een Engelse *Donkey-Bridge*: **E**very **G**ood **B**oy **D**oes **F**ine)

Voor de noten tussen de lijnen geldt: **F**ACE. Van onder naar boven, F, A, C, E.

In de F-sleutel kun je voor de noten op de lijnen als ezelsbrug gebruiken:

Ga **B**uiten **D**e **F**lamingo **A**aien.

Van onder naar boven: G, B, D, F, A.

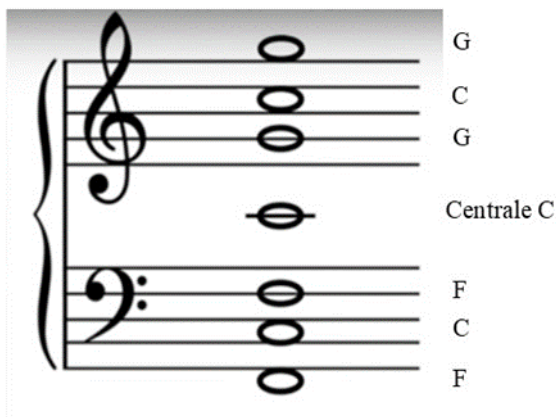
Voor de noten tussen de lijnen, van onder naar boven:

Aap **C**ees **E**et **G**roente.

Op internet kun je veel meer ezelsbruggetjes vinden.

Oriëntatiepunten.

Als je geen (soms best wel moeilijke) ezelsbruggen wilt onthouden, kun je werken met *oriëntatiepunten*.

Vanuit deze *oriëntatiepunten* kun je gemakkelijk de tussenliggende noten invullen.

Merk op dat de *oriëntatiepunten* in beide balken gespiegeld liggen ten opzichte van de centrale C.

Noten en rusten

Aan de plaats van de noot op de balk kun je zien hoe hoog je de noot moet zingen.

De noot maakt ook duidelijk hoe lang je hem moet zingen.

Noten hebben verschillende waarden. Tot nu toe zagen we vooral open noten zonder stok: de hele noot. De hele noot kun je opdelen in twee halve, vier kwarten, acht achtsten en zo verder.

Hele noot, duurt hier vier tellen, open noot.

Hele rust, duurt net zo lang als een hele noot (een hele rust hangt als een lui aard)

Halve noot, open noot met stok, duurt twee tellen

Halve rust, twee tellen (een halve rust zit, als op een poef)

Kwart noot, dichte noot met stok, kwart rust, elk één tel

Achtste noot, dichte noot met vlag, achtste rust

zestiende noot

Zestiende noot, dichte noot met dubbele vlag zestiende rust

De halve noot duurt de helft van de tijd van een hele noot, de kwartnoot de helft van de halve noot en zo verder. Hetzelfde geldt voor de rusten. Een hele rust duurt even lang als een hele noot, een halve rust duurt even lang als een halve noot enzovoort. Het totaal van noten en rusten in een maat moet overeenkomen met het aantal tellen in de maat.

Vlag en streep

In het notenvoorbeeld hierboven zie je dat in de vijfde maat de achtste noten worden verbonden door een streep of bij de zestiende noten door twee strepen.

Deze strepen vervangen de vlaggetjes van de achtste en zestiende noten, omdat de grote hoeveelheid vlaggetjes het beeld onrustiger maakt.

Met waardestrepen worden vaak groepjes samenhangende noten verbonden, bijvoorbeeld twee noten die op één lettergreep moeten worden gezongen.

Triool

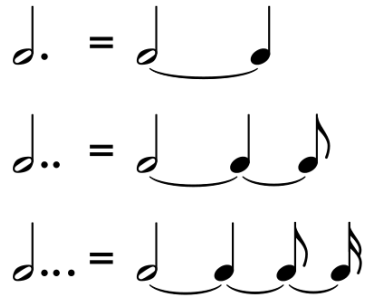
Een bijzondere vorm van vlaggen en strepen vinden we bij de triool, drie noten onder een boogje met een cijfer 3 erboven. Een tamelijk ingewikkelde figuur waarbij de nootduur van twee noten in drie gelijke delen wordt verdeeld. In *Lang zullen ze leven* klinkt de triool op 'zullen ze' zoals hij moet klinken.

In sommige figuren worden niet alle noten van de triool gezongen, of wijkt het ritme af.

Verlengen

Puntering - van *puntéren* - (*púnteren* doe je met een bootje) is een muziekterm die de verlenging van een nootwaarde aangeeft door middel van een puntje achter een noot. Een punt achter een noot maakt hem de helft langer. Puntering kan ook voorkomen bij rusten. Gepunteerde rusten worden op dezelfde wijze verlengd als noten. Zo duurt een halve noot of halve rust met een punt dus drie kwarten, waar een normale halve noot slechts twee kwarten duurt.

Verbinden. Om een noot langer te maken, kun je hem ook verbinden met een volgende noot.
De eerste noot duurt in deze maat in een vierkwartsmaat 2 1/2 tel, de laatste 3 tellen.

Fermate

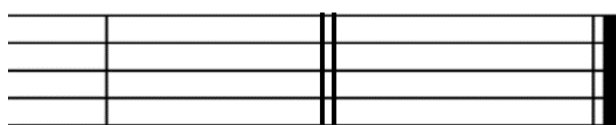
Een bijzondere vorm van verlengen is de **fermate**. Bij de noot waar het fermate-teken boven staat bepaalt de dirigent hoe lang de noot moet duren. Een *fermate* wordt aangegeven met een boogje met een punt erin.

De laatste noot in dit voorbeeld is weliswaar een kwart noot, maar de dirigent maakt uit hoeveel langer hij gezongen of gespeeld moet worden dan de andere drie kwart noten in dezelfde maat.

Maten

Muziekstukken worden opgedeeld in maten: een groepje bij elkaar behorende noten. Maten worden van elkaar gescheiden door verticale strepen in de notenbalk, de **maatstrepen**. De enkelvoudige maatstreep scheidt twee maten van elkaar.

Maatstreep

Dubbele maatstreep

Slotstreep

De dubbele maatstreep doet dat ook, maar die geeft extra aan dat er een nieuw deel van de melodie begint. De **slotstreep** markeert het einde van het muziekstuk.

Aan het begin van de partituur kun je zien hoeveel noten er in een maat gaan. Je ziet twee cijfers boven elkaar. Het bovenste geeft aan hoeveel tellen er in een maat gaan, het onderste getal geeft aan welke noot één tel duurt.

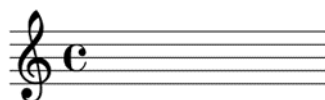

Dit voorbeeld betekent dat er drie tellen in een maat gaan en dat de kwart noot één tel duurt.

Hier gaan zes tellen in een maat en hier duurt de achtste noot één tel.

Behalve met cijfers worden sommige maatsoorten aangegeven met een speciaal teken:

Het teken na de sleutel geeft aan dat het stuk staat in een vierkwartsmaat, vier tellen in een maat met de kwart noot als één tel.

Als er een streep door het maatteken staat heb je te maken met een tweetweede maat, twee tellen in een maat en de halve noot duurt één tel. Deze maatsoort heet ook wel **alla breve** of wordt **doorgesneden maat** genoemd.

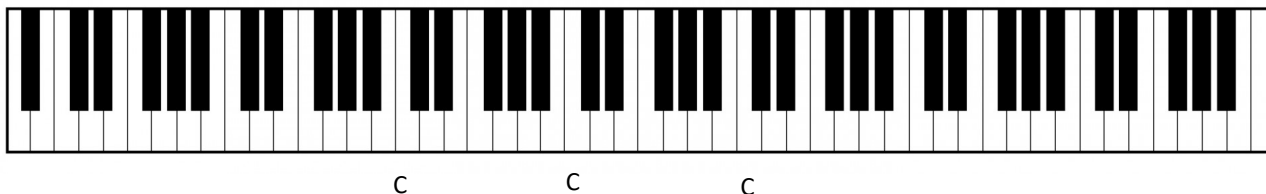
Opmaat

Soms zie je in de eerste maat minder noten staan dan er volgens de maataanduiding zouden moeten staan. Dan heb je te maken met een **opmaat**. Een opmaat is een soort aanloopje naar de eerste volledige maat, waar het accent op de eerste tel valt. De eerste en de laatste maat van het muziekstuk vormen in dit geval een volledige maat.

Kruisen en mollen

Vrijwel alle noten die we tot nu toe zijn tegengekomen waren noten die je kon spelen op de witte toetsen van een piano. Als je het klavier van een piano bekijkt, zie je dat er tussen de meeste witte toetsen een (kleinere) zwarte toets zit.

Als je na een witte toets de zwarte toets rechts ernaast aanslaat merk je dat die een halve toon hoger klinkt dan de witte. Op de piano klinkt elke toets, of hij nou zwart is of wit, een halve toon hoger of lager dan de toets ernaast.

In een octaaf, van C naar C zitten twaalf tonen, zeven witte, vijf zwarte. De witte zijn inmiddels bekend, C,D,E,F,G,A,B. Dat zijn de zogenaamde **stamtonen** en je speelt ze op de witte toetsen. De zwarte toetsen ertussen zijn van die stamtonen afgeleid; ze zijn een halve toon verhoogd of verlaagd. Een verhoogde noot heet hetzelfde als de stamtoon, met de toevoeging **is**: Cis, Dis, Eis, Fis, Gis, Ais, Bis. Een verlaagde noot heeft dezelfde naam als de stamtoon met het achtervoegsel **(e)s**: Ces, Des, Es, Fes, Ges, As, Bes.

Er zitten wat complicaties aan. Als je verlagingen of verhogingen gaat spelen, zie je dat sommige verlaagde of verhoogde noten worden gespeeld op een witte toets, maar dat voert voor dit moment te ver.

Hoe kun je als zanger weten of je te maken hebt met een verhoogde of verlaagde noot? Daarvoor gebruiken we kruisen en mollen.

Een **kruis** voor de noot geeft aan dat die noot een halve toon hoger moet worden gezongen.

b Een **mol** betekent een halve toon lager zingen.

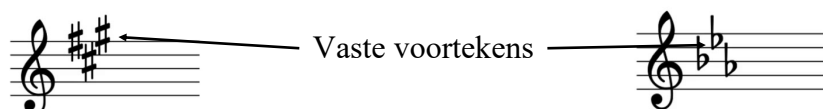

Een **herstellingsteken** heft de verhoging of verlaagding op.

Een **toevallig voorteken** (voor een enkele noot) geldt voor dezelfde noten in dezelfde maat, of tot het herstellingsteken.

Een **vast voorteken** (vooraan bij de sleutel) geldt voor alle noten op dezelfde lijn in het hele stuk, tenzij ze individueel worden hersteld met een herstellingsteken.

Tempo

Om een muziekstuk te kunnen zingen moet je meer weten dan alleen de hoogte en de lengte van de noten. Je moet ook weten hoe langzaam of hoe snel je moet zingen.

De snelheid waarmee bepaalde noten worden gezongen, hangt natuurlijk af van de lengte van de noten. Zestiende noten klinken veel sneller dan halve of hele noten. Dan gaat het over de onderlinge verhoudingen in de snelheid tussen de noten. Dat zegt nog niets over het tempo waarin het gehele stuk moet worden uitgevoerd.

Daarvoor staat vaak een **tempo-aanduiding** boven (een deel van) de partituur. Vanaf dat punt zing je in het voorgeschreven tempo. In het voorbeeld hierboven kun je zien dat een kwart noot één tel duurt. De snelheid wordt aangegeven met het aantal kwart noten, dus tellen, dat per minuut wordt gezongen. In dit geval 120 tellen per minuut.

Een metronoom kan helpen bij het bepalen van het tempo van de muziek. Zo'n metronoom is vaak gratis te downloaden als app op je telefoon.

Langzaam en snel

Het tempo van een stuk kan worden aangegeven door het aantal tellen per minuut, (*bpm—beats per minute*).

Er zijn meer manieren om aan te geven hoe snel of hoe langzaam een muziekstuk moet worden uitgevoerd. Deze aanduidingen staan vaak met een Italiaanse term boven de muziek:

Italiaanse term	Betekenis	Aantal tellen per minuut
Largo	Heel langzaam	40—60
Adagio	Langzaam	66—76
Andante	Gaande, rustig	76—108
Moderato	Gematigd	108—120
Allegro	Snel	120—168
Presto	Heel snel	168—200

De aanduidingen kunnen worden genuanceerd door toevoegingen als **–issimo** (meer) of **–etto** (minder). Zo betekent *prestissimo* sneller dan *presto* en *larghetto* minder langzaam dan *largo*.

Het tempo kan ook in de loop van het muziekstuk veranderen.

Accelerando en **stringendo** (**string.**) betekenen ‘versnellen’.

Ritenuto (**rit. of riten.**), **rallentando** (**rall.**) of **ritardando** (**ritard.**) betekenen ‘vertragen’.

Allargando betekent ‘verbreden’. Je vertraagt een beetje en geeft wat meer nadruk.

A Tempo (**A.T.**) betekent ‘Ga terug naar het tempo voor de laatste wijziging’.

Temp 1° of Tempo Primo (het eerste tempo) betekent dat je terug moet gaan naar het tempo van het begin van het stuk.

Er bestaan ook termen die aangeven welk gevoel je in de uitvoering moet leggen. Soms blijkt het gevoel al uit de tempo-aanduiding. *Largo* betekent dan zwaarmoedig en *Allegro* vrolijk. Er kunnen ook specifiekere gevoelsaanduidingen boven de notenbalk staan, zoals **con brio** (geestdriftig) of **con fuoco** (met vuur) of **Maestoso** (majestueus, plechtig)

Dynamiek

Een muziekstuk zonder afwisseling in klanksterkte, een stuk dat van begin tot eind even hard klinkt, is saai. De dynamiek in een stuk staat voor de afwisseling tussen harder en zachter. Dynamiek maakt muziek levendig.

Onder dynamiek verstaan we in de muziek het verschil in klanksterkte.

Dynamische tekens geven aan hoe hard of hoe zacht je moet zingen.

Teken	Betekenis	Omschrijving
<i>ppp</i>	Pianississimo; pianissimo possible	Zo zacht mogelijk
<i>pp</i>	Pianissimo	Heel zacht
<i>p</i>	Piano	Zacht
<i>mp</i>	Mezzopiano	Tamelijk zacht
<i>mf</i>	Mezzoforte	Tamelijk hard; Redelijk sterk
<i>f</i>	Forte	Hard; sterk.
<i>ff</i>	Fortissimo	Zeer sterk;
<i>fff</i>	Fortississimo	Zo hard mogelijk

Verschillen in sterkte treden niet altijd op van het ene op het andere moment. Soms is er sprake van een geleidelijk sterker worden of geleidelijk afzwakken.

Als je steeds sterker moet gaan zingen wordt dat aangegeven met **crescendo** (**cresc.**) of door twee lijnen die steeds verder uit elkaar lopen. ()

Omgekeerd geven twee naar elkaar toelopende lijnen aan dat je zachter moet zingen. ()

Dat laatste, volume minderen, kan ook worden aangegeven met **decrescendo** (**decresc.**) of **diminuendo** (**dim.**)

In bovenstaand voorbeeld moet je in de maat na het kommaatje sterker gaan zingen en in de maat erna weer zachter. De volgende maten moet je vertragen en zachter gaan zingen tot je zeer zacht eindigt. Daarbij zegt het *più lento* dat je wat langzamer moet zingen. Die laatste noot moet je aanhouden zo lang de dirigent dat wil (*fermate*).

Articulatie.

Behalve door harder en zachter of sneller en langzamer te zingen kun je het karakter van de zang ook veranderen door de **articulatie**. De articulatie zou je de uitspraak van de muziek kunnen noemen. De manier waarop je dat geacht wordt te doen wordt in de partituur weergegeven door bepaalde tekens.

 Accent. Als een noot een *accent* moet krijgen wordt dat aangegeven door het teken > boven de noot. Een noot met dit teken erboven moet meer nadruk krijgen dan de rest.

 Marcato. Een noot waar het *marcato*-teken boven staat moet met duidelijk meer nadruk (gemarkeerd) worden gezongen.

 Staccato. Noten met een punt erboven of eronder worden *staccato* gezongen, dat wil zeggen 'stotend'. De noten worden iets ingekort en er is een korte stilte tussen de opeenvolgende noten.

 Portato. Dit betekent 'gedragen'. De noten worden net iets korter gespeeld dan je zou verwachten op basis van de notenwaarde, zonder dat het tempo vertraagt en zonder stilte tussen de noten. Deze manier van uitvoeren wordt behalve door een streepje boven of onder de noot ook wel aangegeven door een staccatopunt, waarbij enkele noten met een boog worden verbonden. Een soort kruising tussen staccato en legato.

 Legato. Noten worden 'gebonden'. De noten worden zo gezongen dat ze in elkaar overlopen, naadloos worden verbonden. De legato-boog wordt ook wel **articuleringsboog** genoemd.

 Frasering. Naast de legato-boog kennen we de **fraseringsboog**. Die overspant een groter aantal noten dan de legato-boog en markeert een muzikale 'frase', een 'zin'. In dit voorbeeld komen zowel de legato-boog als de fraseringsboog voor.

Ademhalingstekens. Zingen lukt niet zonder adem. Van tijd tot tijd moet er dus gelegenheid zijn om adem te halen. In muziekstukken met tekst kunnen ademhalingsmomenten goed parallel lopen aan de tekst. Een komma of punt in de tekst biedt een goede gelegenheid om adem te halen. Bij langere zinnen of als de muziek een 'adempauze' verwacht, kan dit worden aangegeven met een komma, al of niet tussen haakjes, op of net boven de bovenste lijn van de notenbalk.

Herhalingen

Om te voorkomen dat partituren te lang gaan worden, wordt er veel gewerkt met herhalingen. Er is een systeem van wegwijzers nodig om je door een dergelijke partituur te loodsen.

Simile (Sim.) Als je de vorige maat moet herhalen wordt dat aangegeven met het *simile*-symbool.

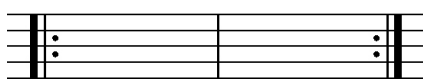
Simile is Italiaans voor 'hetzelfde'.

Er bestaat ook een simile-symbool met twee strepen voor het herhalen van twee maten. Dit bete-

kent 'speel hetzelfde als de vorige twee maten.'

Herhalingstekens. Als je grotere stukken moet herhalen kom je

aan het begin en aan het einde van het te herhalen stuk een dunne en een dikkere streep tegen met twee puntjes. De puntjes 'kijken' in de richting van het te herhalen stuk.

Volta-haken. Het komt ook voor dat je een stuk moet herhalen maar dat je aan het einde van het stuk de tweede keer iets anders moet zingen dan de eerste keer. Je komt dan **voltahaken** tegen.

De 'route' door deze partituur: Zing A, B, C, D, E. Aan het einde van maat E ga je terug naar maat C. Vervolgens zing je C, D, F en als het stuk langer is, ga je na F door met de maten die volgen. De haken boven het eentje en het tweetje zijn de voltahaken. Ze ontlelen hun naam aan het Italiaans: *prima volta* en *secunda volta*, 'eerste keer' en 'tweede keer'.

D.C. is een afkorting van **Da Capo** en betekent 'vanaf het begin'. Je zingt dan alles vanaf het begin nog een keer.

D.C. al Fine: Zing vanaf het begin tot je **Fine** tegenkomt. Fine geeft het einde van het muziekstuk aan. De tweede keer zing je dus niet alles meer.

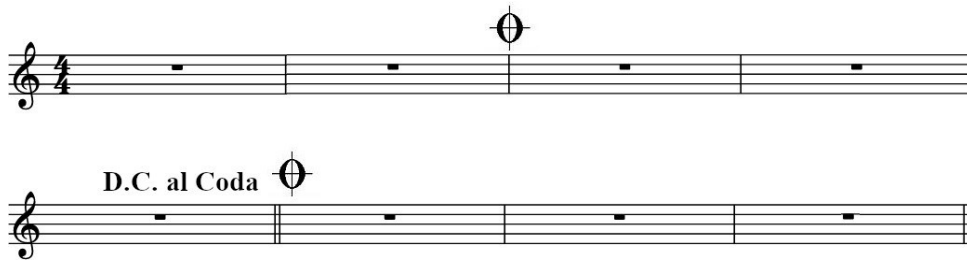

D.C al coda: betekent: vanaf het begin tot het **coda-teken** (coda betekent 'staart'). Wat is dan het verschil met 'fine'? In het geval van 'al coda' staan er altijd **twee** coda-

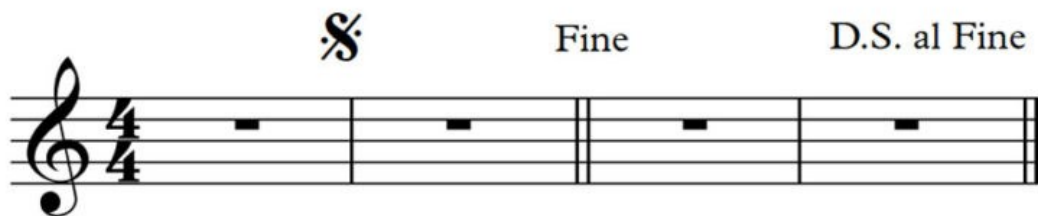

Codateken

tekens in de muziek. Zodra je *tijdens de herhaling* het eerste coda-teken tegenkomt, spring je naar het tweede coda-teken. Je slaat dus een deel over. Vanaf het tweede coda-teken begint het einde van het muziekstuk en dit einde wordt de ‘coda’ genoemd (je zou kunnen zeggen: het ‘staart’stuk van de compositie).

D.S. is ‘**Dal segno**’ en betekent: ‘vanaf het teken’. Dat wil zeggen: speel alles nog een keer vanaf het Dal segno-symbool (dus *niet* helemaal vanaf het begin, zoals bij Da capo). Je kunt D.S. ook combineren met ‘al fine’ en ‘al coda’. Dit werkt op dezelfde manier als bij D.C. al coda of D.C. al fine.

De eerste keer zing je door tot de lichtere en donkere streep aan het eind. Daar staat *D.S. al Fine*.

Je gaat terug naar het *Dal Segno*-teken en gaat herhalen tot je aankomt bij *Fine*. Dat is het definitieve eindpunt.

Let op: als je een herhaling speelt met D.C. of D.S. zou het kunnen dat *daarbinnen* ook nog één of meer herhalingen zitten. Het is de gewoonte om deze *niet* nog een keer te spelen. Dus: je speelt het stuk eerst inclusief de normale herhalingen. Ergens op het eind kom je D.C. of D.S. tegen en speel je het stuk weer vanaf het begin of vanaf het Dal segno-symbool. Maar die tweede keer speel je de herhalingen niet meer.

Intervallen.

De afstand tussen twee noten heet *interval*. Die afstanden hebben elk een eigen naam.

We onderscheiden:

Prime

Een *prime* (spreek uit *prieme*, het is geen Engels) is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 1e. Eigenlijk is er dus geen afstand!

Secunde

Een *secunde* is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 2e.

Terts

Een *terts* is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 3e.

Kwart

Een *kwart* is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 4e.

Kwint

Een *kwint* is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 5e.

Sext

Een *sext* is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 6e.

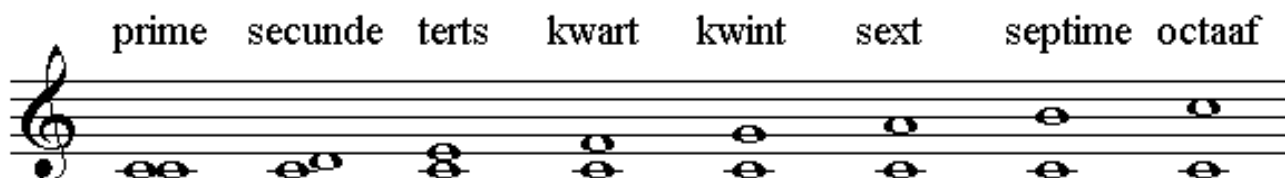
Septiem

Een *septiem* is de afstand van de 1e toon van een toonladder naar de 7e.

Octaaf

Een *octaaf* is de afstand tussen een toon en dezelfde toon, maar dan hoger of lager. De hoogste van de twee krijgt meestal een ' teken om aan te geven dat dat de hogere is.

Op de notenbalk zien de intervallen er als volgt uit:

De prime, kwart, kwint en octaaf zijn **reine** intervallen, en de secunde, terts, sext en septiem kunnen **groot** of **klein** zijn. In een rein interval en een groot interval komen alleen hele toonsafstanden voor, in een klein interval zit ook een halve toonsafstand.

Er valt nog meer te zeggen over intervallen en toonladders, maar dat voert hier te ver.

Als zanger is het belangrijk om de belangrijkste intervallen te zien en te herkennen.

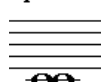
De belangrijkste intervallen zijn de *secunde*, de *terts*, de *kwart*, de *kwint* en het *octaaf*.

Voorbeelden van intervallen

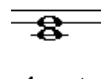
Kennis over intervallen kan je helpen bij het intoneren, het vinden van de juiste toon.

Om een interval juist te kunnen intoneren is het belangrijk dat je een idee hebt hoe het interval, de notensprong, moet klinken. Dat kun je leren door te oefenen, in de praktijk van de repetitie of met behulp van een instrument of een app. In de Appstore of op Google Play vind je hier verschillende mogelijkheden voor.

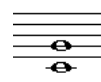
Voorbeelden van intervallen kun je vinden in bepaalde liedjes, waarin je de betreffende afstand kunt horen. In het volgende overzicht zie je hiervan een paar voorbeelden.

prime
 In het geval van een prime is er geen verschil tussen de noten. Het is feitelijk dezelfde toon.

secunde
 Bij de stijgende grote secunde kun je denken aan *Vader Jacob*, bij de dalende kleine secunde aan *Für Elise*

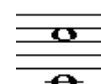
terts
 Bij een kleine terts omhoog: *Opzij,opzij,opzij* of *The impossible dream* uit *The Man of La Mancha* een kleine terts omlaag: *Hey Jude*
 Bij een stijgende grote terts: *Er is een kindeke..* Of *Oh when the Saints*.
Een dalende grote terts hoor je in *Swing Low Sweet Chariot*.

kwart
 Voor de kwart omhoog: *Wilhelmus* en omlaag: *Halleluja* van Händel.

kwint
 Een stijgende kwint: *Scarborough Fair* of *Also sprach Zarathustra* en dalend: *The Flintstones*.

sext
 Een kleine sext stijgend: *Conquest of Paradise* en dalend het thema uit *Love Story*
 En grote sext omhoog: *My Bonny Lies over the Ocean* of *Ramona* en dalend *Nobody knows the trouble I've seen*.

septime
 De septime is belangrijker in akkoorden dan in melodieën.

octaaf
 Het octaaf vind je in *Somewhere over the rainbow* en *Singing in the rain*

Voor veel meer voorbeelden van intervallen kun je kijken op:

<https://www.earmaster.com/products/free-tools/interval-song-chart-generator.html>